

„Örvendetes, hogy hazánkban is megindultak a szociológiai kutatások.”
(MSZMP KB iránylelvei)

POLITIKA ÉS SZOCIOLÓGIA

A marxista szociológia kimunkálásának, a konkrét szociológiai vizsgálatok kiszélesedésének vagyunk tanúi a szocialista országok tudományos életében. Az eddigi eredmények ma már némi alapot nyújtanak néhány tanúság megtételére, szociológiai vizsgálatok praktikus felhasználási körének meghatározásához. Mindenekelőtt figyelembe kell vennünk, hogy a konkrét szociológiai kutatások hosszú időn keresztül egészségtelenül háttérbe szorultak a Szovjetunióban és a szocialista országokban. A személyi kultusz vezetési mechanizmusa nem igényelte, sőt gátolta a konkrét társadalmi jelenségek tudományos szociológiai elemzését. A konkrét szociológiai kutatások szükségességét ideológiailag egészében tagadták, s a konkrét szociológiát, mint burzsoá áldudományt – hasonlóan módon, mint a kibernetikát – távol tartották a politikai-ideológiai gyakorlattól. Ma már világos, hogy a személyi kultusz nem egyszerűen egy ember hibás vezetési stílusát, hanem egy széles körű vezetési mechanizmust jelentett a politikai gyakorlatban. Olyan vezetési mechanizmust, amely a szubjektívizmust, a voluntarizmust, az általános törvények konkrét jelenségekre való ráolvasását követelte a politikai irányításban.

Marx és Engels annak idején még óva intettek az olyan felfogástól, amely az általános törvények dogmatikus alkalmazásával magyarázta a konkrét társadalmi jelenségeket, s az olyan magatartástól, amely készen, lezártan, a „bölcsek kövének” vélte a marxizmust, és pusztán az általános törvények szintjén magyarázta a konkrét jelenségeket. Ellenkezik az ilyen felfogás a marxizmus egész szellemével, a marxizmus lényegével. A marxizmus dialektikus értelme, a társadalmi jelenségek sokrétűsége nem ellenzi, sőt megköveteli a konkrét jelenségek sokoldalú és tényszerű elemzését.

A marxizmus általános szociológiája a történelmi materializmus. Nincs szükség ettől független, valami más rendszerű szociológiára, de igenis szükség van a történelmi materializmus általános törvényeit figyelembevevő, arra alapozott konkrét szociológiai vizsgálatokra. Arra, hogy az általános tendenciát és szükségszerű folyamatot a maguk belső dialektikájában értelmezzük és segítsük előrejutni. Az ember a társadalmi gyakorlatban nem közvetlenül az általánossal áll szemben, hanem egyedi jelenségek, tényezők hatásának, természetének figyelembevételével cselekszik. Az emberi gyakorlat közvetlen kölcsönhatást jelent a környezettel, az egyedi jelenségek lömkelegével. Vonatkozik ez természetesen a politikai gyakorlatra is. A marxista párt politikája a marxizmus törvényeinek alapján áll, s mint ilyen, lényegét tekintve tudományos politika. De igazi ható tényezővé akkor válik, ha a reális egyedi jelenségekben alkalmazza, megvalósítja az általános törvényeket, ha képes az egyedi jelenségekben felfejteni, kibontakoztatni a tendenciát, a szükségszerűséget. A politikai vezetés tudomány, s a tudomány az egyes jelenségek gondos elemzésén keresztül jut el az oki tényezők felismeréséhez és felhasználásához.

A szocialista országok pártjainak gyakorlatában egyre szélesebb körűen alkalmazott módszer ma már a sokoldalú vizsgálat és konkrét szociológiai elemzés. Gondoljunk arra, hogy a mi pártunk is amikor fontos politikai döntéseket, határozatokat készít elő – például amikor a munkásosztály helyzetéről szóló határozatot hozta – széles körű, konkrét vizsgálatokat folytatott. Itt bőven van lehetőség, sőt egyre nagyobb szükség a konkrét szociológiai vizsgálatokra. Ezek a vizsgálatok egyre szélesebb körre terjednek ki. A Budapesti Pártbizottság ízlésvizsgálata, néhány gyárban szociológiai csoport működése, a debreceni egyetemi hallgatók világnézetének felmérése, a falu helyzetére vonatkozó szociológiai tanulmányok közzététele érdekes és ígéretes jelensége pártunk munkastílusának. Hasonlóan érdekes hírek érkeznek ilyen vizsgálatokról a többi szocialista országból is. A Szovjetunióban a leningrádi párt-

bizottság tudományos kollektívája a munkásvándorlás jelenségének rendkívül tanulságos feldolgozását végezte el tízezer adat összegezése alapján. A konkrét szociológiai kutatások bármilyen területét öleljék fel a társadalmi életnek — ízlés, erkölcs, közgondolkodás, társadalmi presztízs, előítélet, gazdaság stb. —, a politikai döntések tudományos megalapozását segítik. Bár az előrehaladás e téren igen nagy, mégsem mondhatjuk el, hogy kellően élünk ma már ezekkel az eszközökkel és lehetőségekkel. S hogy felszámoltunk minden ballasztot, akadályt, felhasználásuk útjából. A jelentések, információk igénylésének mennyisége, szempontjainak sablonossága, módja, formája közel sem mindig teszi lehetővé a gondos, s valóban a valóságot tükröző, tudományosan megalapozott összegezéseket. Eléggő elterjedtek az olyan igények jelentésekre, vizsgálatokra, amelyek önmagukban sem tisztázottak, s végső soron mechanikus semmitmondást, általános „elemzést” tesznek lehetővé, illetve kívánnak meg. A jelentésírás rendszerének — tisztelet a kivételnek — elég furcsa, bonyolult, szinte beláthatatlan mechanizmusa alakult ki nálunk. Vannak jobb szó híján nevezhető „globális” jelentések, amelyek egy dolog kapcsán mindenről szólnak, egyformán adagolva — mert ebben is előreléptünk — a jót és rosszat, feketét és fehéret, a jobbat és a balt. Vannak párhuzamos jelentések, amelyek több szálon futnak, s minden szerv, mindenütt jelenti ugyanazt, s lehetne még az elterjedt variációkat sorba szedni, de az már a satíráírók feladata lenne inkább.

Nyilvánvaló ellentmondással állunk szemben: míg egyfelől egyre nagyobb mértékben jelentkeznek az igény a társadalmi jelenségek konkrét tudományos elemzése iránt, s egyre inkább terjed is az ilyenfajta elemzés, másfelől tartja magát a konkrét jelenségekre apelláló, de azt vagy az általánosban feloldó, vagy az egyedi statisztikai szinten tartó jelentésírások, információk rendszere. Az ellentmondást csak úgy lehet megoldani, ha messzemenőkéig figyelembe véve társadalmunk igazi irányítási igényeit, elvetünk minden kényelmes sablont, formalizmust, és az irányításhoz szükséges információk rendszerünket is minden szinten és területen valóban tudományos alapokra helyezzük.

Lenin szavai, amelyet Brezsnyev az SZKP KB első titkára is idézett legutóbb a Központi Bizottság 1965. márciusi plénumán, a mi számunkra is tanulságosak: „Meg kell végre tanulnunk a tudományt megbecsülni, elutasítani a dilettánsok és bürokraták »kommunista gögjét« — meg kell végre tanulnunk rendszeresen dolgozni, saját tapasztalataink, saját gyakorlatunk felhasználásával.”

Gazdasági irányító mechanizmusunk hibái, amelyekről sok szó esik mostanában, nemcsak a gazdasági élet körén belül, tisztán gazdasági síkon jelentkeznek. A politikai irányító gyakorlat széleskörűen felöleli a társadalmi és gazdasági mozgások szféráját, a szűken vett gazdasági döntésektől az ideológiai irányításig és szervezésig. A párt politikájában előtérbe került gazdasági és ideológiai osztályharcot szervező és irányító tevékenység bonyolult kölcsönhatásokon keresztül realizálódik. Elképzelhetetlen, hogy gazdasági mechanizmusunk felülvizsgálata során figyelmen kívül hagyjuk annak hatását a társadalmi irányítás más területeire. A gazdasági kérdések tudományosabb megközelítése egyben a gazdaság-politikai s általában a politikai irányítás tudományosságának elmélyítését is kell hogy eredményezze. Olyan objektív igény ez, amely további társadalmi fejlődésünk, a szocializmus teljes felépítése korszakának elengedhetetlen követelménye. A lenini igény: „minél kevesebb felfújtt frázist, minél több egyszerű, hétköznapi tettet, minél több figyelmet a kommunista építőmunka legegyszerűbb, de eleven tényeivel szemben.” — a tényszerű, tudományos politikai irányítás axiómája.

Hogyan lehet azonban a tények összességét felölelni, figyelembe venni? Ez teljesen lehetetlen. Az nyilván éppoly távol áll a tudományos irányítástól, ha valaki a tények legapróbb részleteit is fel akarja kutatni, mint a frázisszerű, „globális” irányítás. És éppen itt jelentkezik a konkrét szociológiai vizsgálatok szükségessége. Az egyes társadalmi jelenségek bizonyos halmazának elemzése, gondosan előkészített apparátussal, meghatározott céllal, a jelenségek okainak, tendenciáinak felderítése már a szociológiai kutatás tárgykörébe tartozik. Sokan úgy gondolják, hogy a politikai irányítás nem kíván sajátos szakmai ismereteket, elegendő az általános ideológiai és politikai műveltség és praxis. Valóban, nélkülözhetetlen elemei ezek az irányító tevékenységnek bizonyos történelmi korban, amikor a társadalmi jelenségek közvetlen politikai értelmükkel jelentkeztek, talán elegendők is voltak, de ma már semmiképpen sem elégségesek. El lehet, és el is kell sajátítani a társadalomtudományok azon ágainak eredményeit, amelyek a társadalmi irányítás konkrét törvényeivel foglalkoznak. Ezeknek a konkrét törvényeknek a megközelítése társadalomtudományi ágaként más és más. A szociológia a vezetéshez szükséges információk gyűjtését segíti, a pszichológia a vezető személyiség magatartásbeli tenni-valóiban nyújt eligazodást, és folytathatnánk a sort a nyelvészeti, retorikai ismeretek szükségességével — amelyek mind-mind a vezetés, a társadalmi ráhatás, az irányítás tudatos és tudományos megalapozását szolgálják. Milyen, eléggő el nem íté-

hető gőg lenne azt mondani, hogy mindezek számunkra figyelmen kívül hagyhatók, hatályon kívül helyezhetők. Gondoljuk csak meg, milyen sokféle, bonyolult törvények hatnak egy-egy vezető személyes megnyilatkozásai kapcsán az emberekben, amelyek megemelik, vagy kereszteznek az illető vezető szándékát. Vajon közböbös lehet-e az ő számára, hogy szándéka hogyan realizálódik? A burzsoá vezetők körmönfönt szándékaik csomagolására régóta felhasználnak bizonyos tudományos tanácsokat. Vulgáris dolog lenne azt állítani, hogy a burzsoá propagandagépezet, a politikai és üzleti reklám bizonyos hatása a közvéleményben tisztán a tömegek tudatlanságának, elmaradottságának az eredménye.

Szirmai elvtárs a párt ideológiai feladatairól tartott beszédében a szociológiáról szólva rámutatott: „Jó dolognak kell tekinteni a konkrét szociológiai kutatások megindulását. Hosszú időn keresztül a marxista társadalomtudományi munka egyik súlyos fogyatékosága volt, hogy elhanyagolta a konkrét társadalmi vizsgálatokat. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az elméletben és gyakorlatban felülkerekedett a szubjektivizmus, vagy maga a szubjektivizmus tiltotta a társadalom konkrét vizsgálatát.”

A konkrét szociológiai kutatás s a társadalomtudományok más, a vezetés számára nélkülözhetetlen szakágai természetesen csak részét képezik a sokoldalú társadalmi vezetésnek, s értelmük, jelentőségük akkor válhat igazán gyakorlatilag konstruktívvá, ha párosulnak az átfogó marxista filozófiai, közgazdasági elemzéssel. Ez az, ami döntően megkülönbözteti a társadalomtudományi szakágak burzsoá és marxista felhasználását, s lényegében befolyásolja azok belső konstrukcióját, törvényeinek optikáját.

A társadalomtudományi szakágak és a marxista filozófiai közgazdasági elemzés konstruktív egysége a legoptimálisabban a párt gyakorlati politikai irányításában jön létre. A párt gyakorlati politikai irányítása alapján álló egység hiánya — amelyre ma még túl sok jel mutat — sok hibára, egyoldalúságra, szubjektivizmusra vezet. Ezzel magyarázhatók azok a hibák, amelyekről a szociológiai kutatásokkal kapcsolatban szó esik a párt ideológiai irányelveiben: „A szociológiai témájú írásokban... sok az elvont okoskodás és ez gyakran a polgári szociológia kétes értékű vívmányainak kritikátlan átvételével és népszerűsítésével párosul. Előfordul az is, hogy bonyolult társadalmi jelenségek felületes és egyoldalú ábrázolását akarják »szociológiaként« elfogadtatni és hitelesíteni.”

A társadalmi vezetés és a konkrét szociológiai kutatások különállása mindkét területen egészségtelen jelenségeket szül, s ezért is szükséges a minél teljesebb egység, amelynek alapja és igénylője társadalmunk szocialista fejlődése.

TÓTH MIKLÓS

CSETRI LAJOS

A REALIZMUS PARTJAI RÓL

Alig két éve hangzott el Garaudy sok vitát és vihart kavaró Kafka-előadása. A Picassóról és Saint John Perse-ről írott tanulmányaival együtt *D'un réalisme sans rivages* c. kötetében jelent meg, értékes és különösen Picasso- és Kafka-képünket sok új szemponttal gazdagító elemzésekkel. A kötet utószava — az egyes tanulmányok gondolatmenetéből nem evidensen következő módon — meghirdeti a „parttalan” realizmus elméletét. Az elmélet legabszurdabb következményeit joggal és alaposan bírálta mind a nemzetközi, mind a magyar marxista szakirodalom, s így, mielőtt maga Garaudy kötete és a külföldi vita néhány tanulmánya az Európa Könyvkiadó kiadásában megjelent, közvéleményünk folyóirataink hasábjairól nagyjából értesült a vitatott problémákról. Az élesen vitakozó, lényegében elutasító (Mátrai László, Kiss Lajos, Almási Miklós, Hermann István, Rozsnyai Ervin stb.) és az árnyalt vitamegnyilatkozások (Nyirő Lajos, Mesterházi Lajos, Szabolcsi Miklós) néhány vonatkozásban megegyeznek s így Garaudy néhány nézetével szemben, mint a vele rokonítható Ernst Fischer nézeteivel szemben is a magyar szaktudomány egységes álláspontját fejthette ki az MSZMP KB mellett működő Kulturális Elméleti Munkabizottság *A szocialista realizmusról* szóló téziseiben (Társadalmi Szemle 1965/2). A „parttalan” realizmus elméletét ért bírálatnál a belső ellentmondásait és abszurd következéseit kimutató érvekkel lényegében egyetértek, s ezért nem akarom őket újra elismételni. Jólleső elégtétellel lehet megállapítani, hogy egyre kevésbé „dicsekedhetünk” a „nem vagyunk filozófusnemzet” kétes dicsőségével. A realiz-